

A&W-rapport 1109

**PROEFPROJECT VASTEMESTVOORZIE-
NING WEIDEVOGELRESERVATEN
FRYSLÂN/GRONINGEN**

SAMENVATTING

E.B. Oosterveld

Altenburg & Wymenga ECOLOGISCH ONDERZOEK BV
Veenwouden
2009

In samenwerking met

Waarom vaste mest?

Veel reservaten hebben te maken met een te ver doorgesloten extensivering. Door verschraling en verzuring ontwikkelt zich een slechte bodemkwaliteit en treedt verzuuring van de vegetatie op met bijvoorbeeld Pitrus. Voor succesvol weidevogelbeheer is een vitaal bodemleven en een goede voedingstoestand van de bodem noodzakelijk. Dit is een voorwaarde voor voldoende voedsel voor volwassen weidevogels (regenwormen) en voor een kruidenrijke en gevarieerde vegetatie waarin ook weidevogelkuikens voedsel en dekking kunnen vinden. Een belangrijk hulpmiddel om de bodemkwaliteit op peil te houden is bemesting. Vaste (of ruige) mest verdient daarbij de voorkeur. De redenen voor die voorkeur zijn:

1. Organische mest heeft een stimulerend effect op organismen die organische stof afbreken en bevordert de diversiteit van bodemorganismen. Een grote diversiteit van bodemorganismen bevordert een kruidenrijke vegetatie en een rijk geschakeerd voedselaanbod voor weidevogelkuikens,
2. Vaste mest leidt tot de grootste hoeveelheden regenwormen (het stapelvoedsel van de steltlopers onder de weidevogels) in vergelijking tot drijfmest, kunstmest en het ontbreken van bemesting,
3. Drijfmest leidt incidenteel tot forse afname van de hoeveelheid beschikbare regenwormen. Weliswaar treden deze effecten niet altijd op, maar vaste mest heeft dit risico niet.

Alternatieven

Vaste mest is tegenwoordig slecht te verkrijgen. Niet alle pachters van weidevogelreservaten beschikken er in voldoende mate over, want moderne stalsystemen produceren voornamelijk drijfmest. Om die reden hebben we onderzocht wat alternatieven zouden kunnen zijn voor vaste (runder)mest. We hebben dertig mogelijkheden tegen het licht gehouden en onderzocht op chemische samenstelling, beschikbare hoeveelheid, milieuaspecten, praktische uitvoerbaarheid en kosten. Als meest kansrijk kwamen uit de bus:

1. Gerijpte paardenmest. Paardenmest is doorgaans ruim voorhanden, maar moet voldoende gecomposteerd zijn om verspreiding van onkruidzaden en ziektekiemen te voorkomen. De acceptatie van bedrijfsvreemde mest door pachters is een mogelijk obstakel voor de toepassing van dit alternatief,
2. Groencompost. Dit is een uitstekende bodemverbeteraar en gecertificeerde groencompost is vrij van kiemkrachtige onkruidzaden. Ter plekke composteren (veldcompostering) is ook een mogelijkheid. Enig nadeel van de aanvoer van groencompost is dat de stikstof en fosfaat (beperkt) meetellen in de afzetruimte van de pachter van een weidevogelreservaat,
3. De (gecomposteerde) dikke fractie van runderdrijfmest. Dit product ontstaat na het mechanisch scheiden van de dunne en dikke fractie. De dikke fractie lijkt qua samenstelling op vaste mest. Er is echter nog geen ervaring met toepassing in het weidevogelbeheer. Zo is bijvoorbeeld onduidelijk waar de ammoniak, blauwzuur en zwavelwaterstof uit de drijfmest (die giftig zijn voor regenwormen) blijven

Pilot vastemestvoorziening: conclusies en aanbevelingen

In drie gebieden in Fryslân is een pilot uitgevoerd om te proberen de vastemestvoorziening van de weidevogelreservaten structureel te verbeteren. De ervaringen hebben geleid tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

1. De vastemestvoorziening is van terrein tot terrein verschillend:
 - Er zijn terreinen waar de komende 5-10 jaar geen problemen worden verwacht. Daar zijn pachters die voldoende vaste mest beschikbaar hebben.
 - Er zijn ook terreinen waar de knelpunten met verbeterde afspraken met de pachters zijn op te lossen.

- Daarnaast zijn er terreinen waar de laatste jaren alleen nog maar beperkt drijfmest is uitgereden of helemaal niet meer is bemest en waar geen pachters meer te vinden zijn die vaste mest te bieden hebben. Daar is het vastemesttekort structureel.

Dit onderscheid tussen de terreinen was niet altijd op voorhand duidelijk. Soms ontbrak bij de terreinbeheerder het inzicht in de feitelijke bemesting.

Aanbeveling: Zorg ervoor als terreinbeheerder op de hoogte te zijn van de feitelijk uitgevoerde bemesting. Duidelijke pachtvoorwaarden en regelmatig contact met de pachters zijn daarbij behulpzaam.

2. Een goed alternatief voor vaste rundermest lijkt het scheiden van drijfmest. De voordelen van deze optie zijn:

- De dikke fractie komt qua chemische eigenschappen sterk overeen met vaste mest. Hiermee is de giftige werking van drijfmest geneutraliseerd. Vermoedelijk is het hiervoor wel nodig de mest nog te composteren,
- Door het scheiden toe te passen op de drijfmest waarvoor de reservaten bij de pachters in de mestboekhouding staan, blijft de afzetruimte voor de pachter bestaan,
- Het transport is aanmerkelijk goedkoper in vergelijking tot drijfmest, omdat geen water hoeft te worden vervoerd. In het geval een reservaat ver van de boerderij ligt, werkt dat kostenbesparend,
- Door het relatief hoge stikstofgehalte in de dunne fractie, kan de pachter op de rest van zijn bedrijf kunstmest besparen.

Een nadeel is:

- De kosten zijn met ca. €150,- tot €200,- per ha per jaar aanzienlijk.

Aanbeveling: Voer in de Langehoek, de Lange Ripen en De Dulf een proef uit met het scheiden van drijfmest en uitvoering van de bemesting op de boven beschreven wijze met het doel de organisatorische, financiële en bemestingstechnische consequenties te onderzoeken.

3. Tweede keus is het handhaven van de drijfmest en de resterende plaatsingsruimte opvullen met groencompost. Met het handhaven van de drijfmest blijft het risico bestaan op incidenteel negatieve effecten op de regenwormen. De compost geeft het bodemleven een oppepper, waardoor de (incidenteel) negatieve effecten naar verwachting gedempt worden. Het toedienen van extra compost (inclusief aanvullende N-bemesting) is in de pilots becijferd op €150-200,- per ha per jaar.

Bij gebrek aan een volwaardige oplossing is het toedienen van drijfmest te verkiezen boven kunstmest of helemaal geen mest. Ondanks het risico op negatieve effecten is het belangrijk voor de organische stofvoorziening en een voldoende hoog bemestingsniveau. Kunstmest heeft soms ook negatieve effecten op regenwormen en leidt tot verzuring.

Aanbeveling: Als het niet mogelijk blijkt een volwaardig alternatief voor vaste mest te vinden, dan is het gebruik van drijfmest te verkiezen boven kunstmest of helemaal geen bemesting. Het is aan te bevelen jaarlijks een aanvullende bemesting met groencompost te geven van 15 ton per ha en zo nodig een aanvullende N-bemesting.

4. Als meer dan 60 ton maaisel beschikbaar is, dan kan het vaak uit om zelf te (laten) veldcomposteren (= ter plekke organisch materiaal composteren). Als het materiaal binnen een kilometer wordt getransporteerd, niet meer is dan 600 m³ en niet langer dan 9 maanden ligt, dan hoeven geen vloeistofopvangvoorzieningen worden getroffen en kan in het open veld worden gecomposteerd. Het uitvoeren van het composteren kan aan professionele composteerders worden

uitbested. Uit de berekeningen in dit onderzoek blijkt dat veldcomposteren goedkoper is dan maaisel afvoeren naar en weer compost terugkopen van een centrale composteerinrichting bij een hoeveelheid maaisel van 60 ton (61 m³) of meer. Voor de beschikbare hoeveelheid maaisel kan ook naar andere bronnen gekeken worden dan het reservaat ter plekke, zoals reservaten in de omgeving, slootschoonsel of gemeentemateriaal. Met veldcomposteren snijdt het mes aan twee kanten: er wordt bespaard op storkosten en het verbetert het weidevogelbeheer. Tegenwoordig is het wel een afweging wat de meeste besparing oplevert: gebruik voor comoposteren of als biomassa voor energieopwekking. Voor dit laatste nemen de mogelijkheden ook toe.

Aanbeveling: Voer in de Langehoek, de Lange Ripen en De Dulf proeven uit met veldcomposteren van overtollig maaisel. Dan kan ervaring worden opgedaan met de organisatorische, financiële en bemestingstechnische effecten.

5. Soms kunnen lokale mogelijkheden bijdragen aan de oplossingen. Zo is soms in de buurt van een terrein goedkoop een hoeveelheid paarden- of schapenmest beschikbaar voor enkele hectares per jaar of is een boer bereid om te investeren in een vastemestvoorziening. Door als beheerder gespitst te zijn op dergelijke lokale mogelijkheden kunnen de knelpunten al worden verminderd.

Aanbeveling: Wees als beheerder alert op mogelijkheden in de directe omgeving van reservaten, bijvoorbeeld als paarden- of schapenmest beschikbaar is. Deze mogelijkheden dragen soms eenvoudig en goedkoop bij aan de oplossingen.

6. Het mestscheiden en veldcomposteren vergen extra organisatie door de beheerder. Hij moet overleggen met de pachters dat ieders activiteiten goed op elkaar aansluiten, eventueel meehelpen om opslagruimte te vinden, afspraken maken over het uitrijden (is dat voor rekening van de pachter zelf of voor de beheerder?). Dit vergt jaarlijks weerkerende aandacht. In dit project werkte het heel goed om vanaf het begin de plannen uit te werken in samenwerking met enkele pachters en/of de weidevogelkring (Skriezekrite). Op deze manier wordt het beste aangesloten op de lokale mogelijkheden en wordt de betrokkenheid van de pachters groter.

Aanbeveling: Het is aan te bevelen oplossingen te zoeken en uit te werken in nauwe samenwerking met de pachters en/of de lokale weidevogelkring.

7. Het is belangrijk dat iemand de regie voert. Het risico is groot dat langs elkaar heen wordt gewerkt of dat initiatieven uitblijven. Het ligt voor de hand dat de terreinbeheerder die regie voert. Het gaat immers om zijn terrein. Het is belangrijk dat hij daarvoor voldoende tijd beschikbaar heeft. Bij gebrek aan tijd is het echter denkbaar, dat de regie wordt gedelegeerd naar bijvoorbeeld de weidevogelkring of naar capabele vrijwilligers die geregeld in het terrein komen en vaak beter op de hoogte zijn van de situatie dan de beheerder.

Aanbeveling: Het is aan te bevelen dat de terreinbeheerder de regierol op zich neemt. Het is belangrijk dat hij daarvoor voldoende tijd beschikbaar heeft. Bij gebrek aan tijd is het denkbaar dat die regierol wordt gedelegeerd naar de weidevogelkring of naar capabele vrijwilligers die de lokale situatie goed kennen.

Opschalen

8. Het is aannemelijk dat de ontwikkelde oplossingsrichtingen ook bruikbaar zijn voor de reservaten elders in Fryslân en Groningen. De bemestingsproblematiek is daar op hoofdlijnen dezelfde, net zoals de beschikbaarheid van alternatieven. Met dit proefproject is belangrijk voorwerk gedaan. Door de gehanteerde werkwijze op te schalen kan naar verwachting de bemestingsproblematiek van de weidevogelreservaten in de rest van Fryslân en Groningen ook effectief worden aangepakt.

Aanbeveling: Schaal de hier gehanteerde werkwijze en de ontwikkelde oplossingsrichtingen op naar de rest van Fryslân en Groningen.

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het Investeringsprogramma weidevogelreservaten Fryslân/Groningen en gefinancierd door het Ministerie van LNV.

in opdracht van

